

Никоненко Людмила Володимирівна,

*науковий співробітник лабораторії Психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
кандидат психологічних наук*

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Актуальність теми зумовлена сучасними умовами, в яких техногенні, екологічні, військові, епідеміологічні надзвичайні ситуації впливають на плин життєдіяльності людства. На жаль, що у макросоціальному масштабі такі події стали буденними, повторюваними. Для спільноти або окремої людини, які потрапляють безпосередньо в епіцентр події, вони зумовлюють матеріальні збитки, руйнацію звичного устрою життя, образу сталого теперішнього та майбутнього. Закономірно, що проживання надзвичайних ситуацій супроводжується психологічними переживаннями різної міри інтенсивності та можуть тривати і по її фактичному завершенню.

Всесвітня пандемія COVID-19 є фактором, який підвищує актуальність теми. Психологічними особливостями соціальної ситуації, зумовленої карантинними заходами різної міри інтенсивності, є довготривала небезпека життю та здоров'ю, невизначеність майбутнього, фізична та соціальна депривація, неможливість у звичному режимі здійснювати професійні та навчальні обов'язки, погіршення матеріального стану для значної кількості людей через фінансову кризу тощо.

Для мешканців України реалії сьогодення посилюються травматичними подіями, які відбувалися в Україні впродовж останніх п'яти років (події Революції Гідності (2013-2014 р.), хронічний збройний конфлікт РФ та України, окупація АР Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей). Хоча цим подіям не було надано офіційного статусу надзвичайної ситуації, їх психологічні наслідки вважаємо доречним розглядати як еквівалентні. Зазначимо, що множинність та хронічний перебіг подій, в яких існує загроза життю та здоров'ю, перешкоджають адаптаційним процесам.

Конструктивність проживання особистістю або спільнотами надзвичайних ситуацій залежить не тільки від ефективності професійної діяльності профільних державних структур (міністерство надзвичайних ситуацій, правоохоронні органи тощо). Набувають особливого значення адаптивність окремих спільнот та конкретної людини, їх здатність відновити звичний плин життя або сконструювати новий, релевантний сьогоденню.

Є галузі, функціонування або термінове відновлення роботи яких у надзвичайних ситуаціях є пріоритетним з точки зору суспільної безпеки: військова та енергетична сфери, рятувальні та медичні служби, хімічна промисловість тощо. Їх важливість зумовлена необхідністю нейтралізації наслідків, вторинними ризиками, які виникли або можливі. На перший погляд, освітянські заклади не є першочерговими у цьому ряду. Проте їх функціонування не тільки забезпечує сталий розвиток суспільства, а може відігравати важливу роль осередків координації взаємодії та самоорганізації місцевих громад з профільними службами.

Особливо важливою психологічна готовність педагогів стає у випадках, коли небезпечні для життя та здоров'я події відбуваються безпосередньо під час навчального процесу. Від виваженості, злагодженості дій педагогічних колективів та поведінки конкретних осіб залежить збереження здоров'я та життя учнів або студентів, працівників освітянського закладу. У цьому сенсі ресурсами освітянських закладів є: інтегрованість закладів освіти в систему безпекових заходів завдяки наявності відповідних інструкцій, планів; налагоджені сталі соціальні зв'язки, розгалужена мережа комунікації у місцевих громадах; наявність приміщень як потенційного місця для тимчасового розміщення постраждалих; потреба соціалізації учнів та студентів у пост-екстремальних умовах тощо.

Відтак, потреба формування психологічної готовності до надзвичайних ситуацій колективів закладів освіти, як групових суб'єктів, та їх працівників є надзвичайно актуальною. Психологічну готовність до конструктивної поведінки в надзвичайних умовах досліджено у роботах Б. Фурманець, О. Поканевич, С. Миронець, О. Колесніченко та інших науковців. При функціональному підході її розглядають як психічний стан особистості, що проявляється у позитивному ставленні до професії, налаштованості на певну поведінку при виконанні професійних завдань та проявляється як потенційна якість особистості.

Під готовністю колективного суб'єкта до конструктивних дій у надзвичайній ситуації розуміють: 1) сукупність якостей та знань колективних суб'єктів, що дозволяють їм ефективно взаємодіяти в кризових, екстремальних чи надзвичайних умовах при вирішенні спільних завдань; 2) забезпечення об'єктивних умов до встановлення та підтримки конструктивної взаємодії у надзвичайній ситуації.

Під готовністю індивідуального суб'єкта до конструктивної поведінки розуміється сукупність якостей, знань, навичок, мотивів особистості, які забезпечують конструктивне або ефективне виконання завдань у запропонованих задачах, а також сукупність об'єктивних умов дій (ситуації, можливості виконувати професійні задачі тощо) [1].

Структурними складовими психологічної готовності визначають: когнітивну, емоційну, ціннісно-мотиваційну, вольову, моральну, операційну компоненти [2; 3]. Ми вважаємо доцільним введення п'ятикомпонентної структури психологічної готовності до надзвичайних ситуацій:

- **когнітивна** (знання про особливості поведінки людини в екстремальних ситуаціях; навички критичного мислення щодо інформації у мас-медіа; вміння зберігати когнітивну автономність у надзвичайних умовах тощо);

- **емоційна** (знання прийомів та засобів емоційної саморегуляції; знання особливостей власної нервової системи та вміння будувати своє життя відповідно до них; знання проявів паніки та способів купувати її; вміння ідентифікувати почуття та емоції (свої та іншого); вміння за потреби застосовувати прийоми та засоби екстреної емоційної саморегуляції; знання особливостей емоційних реакцій на різних етапах проживання екстремальних ситуацій тощо);

- **ціннісно-мотиваційна** (мотиви, цінності, настанови, особистісні пріоритети, що регулюють поведінку в надзвичайних ситуаціях);

• **вольова** (вміння керувати своєю поведінкою, в тому числі спроможність виявляти цілеспрямованість та наполегливість в боротьбі за подолання труднощів в ході подолання надзвичайної ситуації тощо).

• **операційна** (знання порядку дій у випадку надзвичайної ситуації (інструкції, порядок евакуації тощо); наявність актуальної та перевіреної інформаційної бази профільних служб; відпрацьовані навички евакуації учнів, студентів та працівників закладу освіти тощо).

Висновок. Формування психологічної готовності до надзвичайних ситуацій педагогічних колективів, як групових суб'єктів - актуальне науково-практичне завдання. Навчально-методичні програми мають носити комплексний характер, розвивати когнітивну, емоційну, ціннісно-мотиваційну, вольову, операційну компоненти.

Список використаних джерел

1. Духневич В. Психологічна готовність громади до надзвичайної ситуації. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (29 листопада 2019 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О.Ю. Дроздова, І.І. Шлімакової.* Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2020. с. 122-126.

2. Колесніченко О.С. Розробка методики «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності». *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил.* 2014. Вип. 1. С. 252-258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2014_1_64.

3. Фурманець Б. Психологічна готовність до дій в надзвичайних ситуаціях. URL: <http://nuczu.edu.ua/> (дата доступу: 21.09.2020 р.)